

Dkt. Jeffrey Hudon, Akiolojia ya Kibiblia, Kipindi cha 18, Akiolojia na Ufalme Uliogawanyika

© 2024 Jeffrey Hudon na Ted Hildebrandt

Huyu ni Dkt. Jeffrey Hudon na mafundisho yake kuhusu Akiolojia ya Kibiblia. Huu ni kipindi cha 18, Akiolojia ya Ufalme Uliogawanyika.

Sawa, tumemaliza akiolojia na historia ya utawala wa Daudi na Sulemani.

Na sasa, tunageukia matukio na akiolojia iliyotokea baada ya utawala wao. Na hiyo ndiyo akiolojia ya ufalme uliogawanyika wa Israeli na Yuda. Kama tunavyokumbuka kutoka kwa maandishi ya kibiblia, Rehoboamu, ambaye alikuwa mwana wa Sulemani na mrithi wake, alikuwa na, kwa kukosa neno bora zaidi, nguvu kubwa, mkutano mkubwa na wazee wa makabila yote 12 katika eneo la Shekemu, eneo lenye katikati sana.

Walidai matibabu bora, kodi ndogo, na kazi ndogo kwa ajili ya taji. Naye alikataa kufanya hivyo. Na, bila shaka, walimwambia, kwa mahema yako, nyumba ya Daudi, na kwa mahema yako, Ee Israeli, na ufalme ukagawanyika vipande viwili.

Makabila kumi yalimfuata Yeroboamu upande wa kaskazini, na makabila mawili yalikuwa waaminifu kwa mfalme wa ukoo wa Daudi, na hilo lilibaki kwa historia zao zote mbili zilizobaki. Tulizungumzia hapo awali katika uwasilishaji mwingine kuhusu theolojia ya Kitabu cha Wafalme. Ufalme uliogawanyika kwa kweli ni historia sambamba inayojumuisha historia katika kitabu cha Wafalme, na pia historia sambamba katika Kitabu cha Mambo ya Nyakati.

Ni muhimu kabla ya kuangalia akiolojia ya vitabu hivi, wafalme hawa, na kipindi hiki chenye matukio mengi katika historia ya Biblia kuelewa theolojia ya vitabu hivi viwili. Tulizungumzia kuhusu theolojia ya Kitabu cha Wafalme ni theolojia ya adhabu iliyocheleweshwa au iliyojumlishwa. Na tena, dhambi za babu zingehukumikiwa kwa dhambi za mjukuu, kwa kusema.

Hata hivyo, Kitabu cha Mambo ya Nyakati kina theolojia tofauti. Theolojia katika Kitabu cha Mambo ya Nyakati ni theolojia ya adhabu ya papo hapo. Kwa maneno mengine, hukumu ya tendo la dhambi au maisha ya dhambi humwangukia mtu huyo na huanguka haraka sana.

Katika asili ya kibinadamu, huwa tunaipenda zaidi aina hii ya theolojia kwa sababu tunaona zile ambazo dhambi huhukumiwa. Wakati mwingine Mungu hutumia njia hii, wakati mwingine hutumia nyingine. Katika Yohana sura ya 9, Yesu anamponya kipofu katika bwawa la Siloamu, anaosha macho yake katika bwawa la Siloamu, na anaona.

Mitume wanamuuliza Yesu, ni nani aliyetenda dhambi, mtu huyu au wazazi wake? Yesu anatoa theolojia ya tatu, na anasema, hakuna hata moja. Hili lilifanyika ili kumletea Bwana utukufu. Na kwa hivyo kuna njia mbalimbali ambazo Mungu hutumia na huchagua katika hukumu na suluhisho zake husika.

Lakini haya ni mawili yanayoonyeshwa katika Agano la Kale. Kwa hivyo, kucheleweshwa kwa malipo au malipo ya jumla dhidi ya malipo ya papo hapo. Na hayo ndiyo maelezo au uelewa tunaopaswa kuuleta kwenye vitabu hivi tunaposoma historia hizi.

Sasa, tumetaja Kitabu cha Wafalme kiliandikwa kwa ajili ya wana wa Israeli uhamishoni. Na wanauliza swali, na tumepoteza kila kitu. Tumepoteza mfalme wetu wa ukoo wa Daudi, tumepoteza hekalu letu, tumepoteza ardhi yetu, tumepoteza nyumba zetu.

Nini kilitokea? Kitabu hiki kiliandikwa ili kujibu swali hilo, na pia kutoa historia ya taifa lao. Kitabu cha Mambo ya Nyakati kimeandikwa hata baadaye. Kimeandikwa baada ya uhamisho, wakati wa kipindi cha urejesho, kurudi Sayuni, na kipindi cha Uajemi.

Na inajibu swali tofauti. Watu wamerudi, au baadhi ya watu wamerudi katika nchi. Nao wanasema, sawa, tumejenga upya hekalu letu.

Sio kwa kiwango ambacho Sulemani alikuwa nacho, lakini kimejengwa upya. Tumerudi majumbani mwetu. Tumerudi katika nchi.

Yerusalemu imekaliwa tena. Lakini bado tunakosa mfalme wa ukoo wa Daudi. Na nini kitafuata? Tutafanya nini sasa? Mtawala huyo wa ukoo wa Daudi anakuja lini? Kwa hivyo hilo ndilo swali, tena, ambalo Kitabu cha Mambo ya Nyakati kinaangalia.

Na inavutia kutambua kwamba Kitabu cha Mambo ya Nyakati katika Biblia ya Kiebrania ndicho kitabu cha mwisho katika orodha ya Kiebrania. Na kwa hivyo, unapogeuka kutoka Agano la Kale hadi Agano Jipya, ukisoma kutoka Kiebrania, maandishi ya Kiebrania, unageuka kutoka Kitabu cha Mambo ya Nyakati, tena, kwa swali hilo gumu, swali hilo wazi, ni nani au lini tunapata mfalme wa ukoo wa Daudi, hadi kitabu cha Mathayo, ambacho huanza, bila shaka, na nasaba, kupitia wafalme hao hadi utu wa Yesu Kristo. Kwa hivyo, ni daraja lenye nguvu sana kati ya Agano la Kale na Agano Jipya.

Sawa, kwa hivyo tulizungumzia kuhusu mgawanyiko, mgawanyiko uliotokea Shekemu kati ya makabila—makabila kumi ya kaskazini na kabila la Yuda na Benyamini. Bila shaka, hili ni andiko. Na Rehoboamu anatumia lugha kali sana, isiyo na maana.

Kidole changu kidogo ni kinene kuliko kiuno cha baba yangu. Na, bila shaka, tashfa hapo ni ya kingono na isiyo na adabu sana. Nitaifanya iwe nzito zaidi.

Baba yangu aliweka nira nzito juu yenu. Mimi nitaifanya iwe nzito zaidi. Baba yangu aliwapiga kwa mijeledi.

Nitawapiga kwa nge. Kwa hivyo, hukumu mbaya sana. Aliwasikiliza washauri wasiofaa, na akapoteza ufalme wake.

Sasa hilo, tena, lilitabiriwa kwa sababu ya dhambi za baba zake. Na ikawa katika utawala wake. Na hivyo, una mgawanyiko kati ya mataifa haya mawili.

Mwanzoni, wana uadui kati yao. Na kuna vita vya mpakani vinavyojaribu kubaini mpaka wa kaskazini kati ya Israeli na Yuda. Lakini baadaye, hasa katika karne ya 8, baadaye katika karne ya 8, hao wawili wakawa washirika.

Na tena, Hezekia na Yosia, mageuzi yao yanaelekea kaskazini, na labda kuna tumaini au hamu ya maridhiano na umoja. Haijawahi kutokea, ingawa wakati wa utawala wa Yosia, kuna aina fulani ya matumaini huko, na Pasaka inaadhimishwa kote nchini. Tukio kubwa la kwanza la kihistoria lililotokea baada ya mgawanyiko au mgawanyiko kati ya falme hizi mbili lilikuwa uvamizi. Unaweza kusema uvamizi, lakini kwa kweli ulikuwa uvamizi wa Farao Shishaki.

Shishaki alikuwa farao wa kwanza wa nasaba ya 22 ya Libya. Hakuwa Mmisri, alikuwa Mlibya. Na alituma jeshi kwenda Kanaani au kwa Walawi na kushambulia Israeli na Yuda.

Na inavutia, tuna hati ya kihistoria, kwa kusema, ambayo ni michoro hii au michoro hii kwenye ukuta wa Karnak huko Misri inayoadhimisha maeneo yote ambayo Shishak au Shishank walishambulia na kushinda. Na haya, bila shaka, yanaonyeshwa na mateka waliofungwa na cartouche chini ya jina hilo la mahali. Kama unavyoona, mengi ya hayo yameharibika kwa kiasi fulani au kufutwa, wakati mwingine na Wakristo wa Koptiki ambao walikwangua jiwe hilo ili kutengeneza aina fulani ya unga na, nao, wakaharibu maandishi hayo.

Lakini zimesomwa na wasomi mbalimbali, Benjamin Mazar na KA Kitchen wote walifanya tafiti kwenye jopo hili la maandishi au mateka waliofungwa. Una orodha ya mandhari hapa ya miji na ngome zipatazo 180 ambazo Shishaki alishinda au kuziteka wakati wa uvamizi wake nchini Israeli na Yuda. Sasa, je, ziko katika mpangilio wowote? Na Mazar, haswa, alisema kwamba hizi ziko katika aina ya boustrophedon.

Sikumbuki jina, lakini linarudiwa na kurudi, kulia kwenda kushoto, kushoto kwenda kulia. Na kama mtu yeyote anayesoma Kimisri anavyojua, Kimisri kinaweza kusomwa hata hivyo, juu, chini, kushoto, au kulia. Na kwa hivyo, wamejaribu kutengeneza;

wasomi wamejaribu kupata maana, kama ratiba, ratiba ya hatua kwa hatua kutoka kwenye orodha hii, na kwa mafanikio madogo.

Sasa, kulikuwa na mabawa ya jeshi la Shishaki yaliyoenda upande mmoja, na mengine yakaenda upande mwingine. Tunatumaini tutaelezea hilo katika slaidi ya baadaye. Lakini Shishaki hakuwa farao mwenye nguvu sana.

Tena, hiki kilikuwa kipindi cha tatu cha kati na Misri kwa ujumla ilikuwa dhaifu. Warithi wa Shishaki pia walikuwa dhaifu. Na kisha, bila shaka, kulikuwa na mafarao tofauti wakishindania madaraka katika sehemu tofauti za Misri baada yake.

Kwa hivyo, hili halikuwa jeshi lenye nguvu la nasaba ya 18 la Misri lililokuwa likielekea Kanaani. Huenda hili lilikuwa jeshi dhaifu zaidi. Hata hivyo, Israeli na Yuda walikuwa dhaifu wakati huu, na Shishaki alijua hilo.

Inashangaza pia kwamba Yeroboamu, mfalme wa kwanza wa Ufalme wa Kaskazini, alimkimbia Sulemani na akaenda chini na alikuwa katika mahakama ya Misri hadi kifo cha Sulemani. Kwa hivyo, labda kuna fitina nyingi nyuma ya tukio hili. Sasa, profesa wangu hapa Andrews, Dkt. Randall Yonker, anasema kwamba kwa kweli kuna kampeni mbili tofauti, moja dhidi ya Yuda na moja dhidi ya Israeli.

Anasoma ndani ya maandishi kampeni mbili, si moja. Kwa hivyo hilo ni jambo lingine la kuvutia la kuzingatia. Kwa kadiri tunavyoweza kuelewa, jeshi la Shishaki lilitoka Misri kuvuka Sinai hadi Gaza, Gezeri, Yerusalemu na kisha hadi Ufalme wa Kaskazini.

Lakini kundi lingine lilikuja kusini na kushambulia Negev. Kwa nini huko? Kwa nini Negev ilikuwa muhimu sana? Naam, tena, Negev ilikuwa eneo ambalo misafara ingeenda kutoka Arabia hadi Mediterania hadi bandari za Gaza na Ashkeloni na kadhalika. Kwa hivyo, uhibitaji wa eneo hili lazima ulikuwa muhimu na labda Shishaki alikuwa akitafuta nyara au sababu zingine ambazo hatujui hadi leo.

Kwa vyovyote vile, inavutia pia kutambua kwamba katika Nasaba ya 22, na Alan Millard ameandika makala akibainisha hili, makaburi ya warithi wa Shishaki yalikuwa na utajiri mwingi wa dhahabu na hazina, hasa kwa Nasaba ya 22, Farao wa Kipindi cha Kati cha 3. Uporaji huo wote ulitoka wapi? Alan Millard anapendekeza Hekalu la Yerusalemu, na kwamba labda kivutio kikuu cha Shishaki kilikuwa kupata nyara kutoka Hekalu la Sulemani, na hapo ndipo baadhi ya hizo ziliishia katika makaburi hayo ya baadaye ya Wamisri. Sasa, Chuo Kikuu cha Chicago, Taasisi ya Mashariki, kilipofanya kazi huko Megiddo, walipata kipande cha jiwe lenye jina la Shishaki juu yake.

Kwa hivyo, tuna ushahidi thabiti wa akiolojia wa uwepo wa Shishaki huko Megiddo. Hivi majuzi zaidi, Tom Levy alipata muhuri wa Shishaki uliochongwa huko Khirbet-en-Nahas huko Aravah . Kwa hivyo, bawa hili la Wamisri lililoshuka hadi Aradi na

kadhalika katika makazi ya Negev ambayo Sulemani na labda Daudi walijenga, pia lilishuka hadi maeneo ya uchimbaji wa shaba huko Finan.

Na kama scarab hiyo iliwekwa na askari wa Shishaki, hiyo inaonekana kuashiria kwamba alikuwepo pia. Sasa, orodha ya topografia imeharibika, na kuna sehemu ambazo hatuwezi kusoma, moja ikiwa ni Yerusalemu, lakini tunajua Yerusalemu kutokana na maandishi ya kibiblia. Na maandishi ya kibiblia na orodha ya topografia kwenye Hekalu la Karnak yanaonekana kuonyesha tofauti katika sehemu tofauti za uvamizi.

Na hilo, tena, labda ni mojawapo ya hoja ambazo Yonker anazitoa anapotetea kampeni mbili au mashambulizi mawili, si moja tu. Katika Kitabu cha Mambo ya Nyakati, si Kitabu cha Wafalme, na hili ni jambo muhimu. Tena, Mambo ya Nyakati ni ya baadaye, lakini Kitabu cha Mambo ya Nyakati kinahifadhi orodha ya miji ambayo Rehoboamu alijenga kwa nguvu.

Hizi zimekuwa lengo la tafiti nyingi pia, zikijaribu kubaini kiwango cha ufalme wa Rehoboamu, mpango wake wa utekelezaji ulikuwa nini, na kwa nini miji hii ilikuwa hivyo. Pia unaona kwamba ikiwa miji hii inawakilisha aina fulani ya mpaka, una mpaka kutoka magharibi ambao umerudishwa mashariki. Hawana tena udhibiti wowote juu ya uwanda wa pwani.

Wamerudi Shefela. Baadhi ya miji hii inalinda mabonde maarufu yanayoinuka kutoka uwanda wa pwani hadi nchi ya vilima ya Yuda. Na kisha, bila shaka, upande wa mashariki, una Zifu na Tekoa, ambazo hulinda barabara zinazopanda kutoka Bahari ya Chumvi.

Hata hivyo, tena, kumekuwa na mapendekezo na tafsiri mbalimbali za hili. Baadhi ya wasomi, na nadhani wana hoja hapa, waliliona hili kama aina ya utaratibu wa udhibiti wa ndani. Kwa maneno mengine, Rehoboamu alikuwa na wasiwasi kuhusu uasi kutoka ndani, si nje, na hivyo akawaweka washauri, wana, na wafanyakazi wake wanaoaminika kusimamia miji na maeneo haya ili kuimarisha ufalme.

Sasa, huenda kulikuwa na, ni wazi, ulinzi na ngome za awali kando ya maeneo ya mpaka. Angalia pia, jambo la kuvutia kwamba hakuna kitu upande wa kaskazini. Je, inawezekana kwamba Rehoboamu alikuwa bado anatumaini kupatanishwa na kaskazini, na kwa hivyo alishindwa kuimarisha hilo vya kutosha? Maswali ya aina zote hapa.

Na, bila shaka, swali lingine pia, kwa sababu ya maandishi katika Mambo ya Nyakati, ni ukweli wa uhalisia wa maandishi hayo. Je, kweli yanatokana na Rehoboamu? Baadhi ya wasomi wanaamini kwamba sivyo ilivyo, na yanatokana na baadaye. Yanaonyesha kipindi cha baadaye.

Bila shaka, haya yote ni maswali ambayo yanatatuliwa katika fasihi. Lakini, kwa upande wa akiolojia, imekuwa mchanganyiko wa maeneo haya pia. Beit Zor ilichimbwa katika miaka ya 1930, 1950, na hakuna kitu hapo.

Ngome ya Wagiriki, Hebroni, haiwezi kuchimbwa. Eneo la Hebroni limefunikwa na kaburi la Kiislamu. Lakishi imegundua, kwa kweli haikugundua. Uchimbaji wa mapema huko Lakishi haukupata mengi kama uvumbuzi wa ^{karne ya 10}.

Uchimbaji mpya uliofanywa katika miaka 10 iliyopita umepata. Kwa kweli, walipata mji wenye ngome, mji wenye kuta, kutoka wakati wa Rehoboamu. Kwa hivyo hiyo inasisimua sana, kiwango cha 5. Ezekiah alikuwa na ngome juu, kwenye kilele, ambayo Macalester aliichunguza.

Na tarehe ya hilo, tena, labda imechelewa sana, kipindi cha Uajemi au cha baadaye. Kwa hivyo, kwa bahati mbaya, hakuna maeneo mengi sana kati ya haya ambayo yamechimbwa au yameonyeshwa kuwa na mabaki au ngome kutoka wakati wa Rehoboamu. Huenda Rehoboamu aliimarisha tu kituo cha utawala, aina ya mashaka yaliyoundwa katika maeneo haya, na kuweka wanajeshi hapo, bila shaka, ili tu, unajua, kudumisha udhibiti.

Hatujui hasa hizo ziliwakilisha nini. Na kisha swali lingine, maswali mengi kuhusu hizi. Je, zilijengwa kabla ya Shishaki? Je, zilijengwa baada ya hapo? Na kwa hivyo, si lazima, haimaanishi kwamba ripoti ya kampeni ya Shishaki na orodha ya ngome hizi ziko katika mpangilio wa matukio katika Mambo ya Nyakati.

Wakati huo huo, katika ufalme wa kaskazini, tena, Rehoboamu anaimarisha mamlaka yake na ana mji wake mkuu wa kwanza, au mji mkuu huko Shekemu, ambao ni chaguo la kimantiki, tena, unaojulikana kama malkia asiyevikwa taji wa nchi ya vilima, na unakuwa mji mkuu wa kwanza wa Israeli. Una barabara nzuri kuelekea pwani na kuelekea mashariki, hadi Bonde la Yordani. Na, bila shaka, una uhusiano mwingi wa kina na wa kina wa kibiblia na uhusiano na watu wa Israeli, huku Ebali na Gerizimu zikiwa karibu, na uhusiano wa kipatriaki.

Kwa hivyo, ni chaguo bora, lakini halibaki hivyo. Baadaye, wafalme walihamisha mji mkuu mashariki na kaskazini hadi mahali pa Tirza mwanzoni mwa Bonde la Faria, ambalo linashuka moja kwa moja hadi Bonde la Yordani. Tirza ilijengwa na ndiyo mji mkuu kwa muda mfupi.

Kisha, wakati nasaba ya Omri ilipoanza, Omri alinunua kilima cha Shemeri, na Samaria, ambayo ikawa mji mkuu wa mwisho wa ufalme wa kaskazini, ikajengwa. Tulizungumzia hapo awali kuhusu eneo la Betheli na, tena, Yeroboamu, ili kuwazuia watu kuabudu Yerusalemu na kujaribu kuvunja uhusiano huo, uhusiano wa kidini na mji mtakatifu, tukajenga madhabahu mawili, mahali patakatifu pa kutumikia kusudi

hilo. Moja huko Dani, ambalo limepatikana na kurejeshwa kwa sehemu, ambalo unaweza kuliona juu kulia.

Ile nyingine iliyoko Betheli, ambayo bado iko magofu katika Mlima Aratta , kaskazini mwa Betheli, haijachimbwa, ingawa nadhani itachimbwa mapema badala ya baadaye. Kwa hivyo, hizi hutumika, tena, kama mahali patakatifu pa Waisraeli ili kuwazuia na kuwazuia wasiingie Yuda na kusherehekea sikukuu na sherehe ambazo watu wa Yuda wanaendelea kufanya. Unaweza kuona baadhi ya vitu vilivyopatikana hapa, baadhi ya majembe ya uvumba na kichwa cha fimbo ambacho Abraham Beran alipata mahali pa juu.

Beran hakujulikana kama mchimbaji bora zaidi, lakini alikuwa na vitu vya ajabu tu katika eneo hili, na inaendelea kushangazwa kadri inavyokuwa, inachapishwa tunapozungumza. Sawa, tulizungumzia kuhusu miji mikuu ya Ufalme wa Kaskazini, na huu ndio mji mkuu, Samaria. Tilitaja kidogo kuhusu Historia ya Akiolojia katika hotuba hiyo ya PowerPoint, kwamba hii ilichimbwa kwa mara ya kwanza na Reisner, George Reisner wa Chuo Kikuu cha Harvard, na ilikuwa vizuri kwa siku hiyo.

Kwa bahati mbaya, ngome ya Enzi ya Chuma, robo ya kifalme ya Samaria ya Enzi ya Chuma, ilikuwa katika hali mbaya sana iliyohifadhiwa. Sebastia ya baadaye, ngazi za kitamaduni, iliharibu sehemu kubwa ya hizo, lakini shukrani kwa Reisner na wachimbaji waliofuata, mengi yalipatikana kutoka ngazi hizi za awali. Unaweza kuona uashi mzuri wa kunyoosha kichwa uliopatikana hapo, baadhi ya kuta za jumba la kifalme, na, bila shaka, eneo hilo kwa mbali.

Na tena, unapoenda huko, mengi ya unayoyaona ni magofu ya baadaye ya Wagiriki na Warumi. Ulikuwa mji wa kustaafu wa Warumi kwa maakida wa Kirumi, na kwa bahati mbaya, mabaki ya awali ni machache. Reisner alipata, kama tulivyosema, Ostraca ya Samaria, ambayo ni mfululizo wa risiti zinazoonyesha maeneo ya utawala na maeneo ya familia na koo zinazozunguka Manase, karibu na Samaria, na hutoa taarifa nzuri ya ziada kwa koo za Manase na kodi zao na mengineyo yaliyotokea, au yaliyokuwepo wakati huo.

Nataka kutaja vyombo maarufu vya Samaria, na hivi ndivyo vilivyofikia kilele chake mwanzoni mwa karne ya 8, chini ya nasaba ya Yehu. Ufinyanzi uliotengenezwa kwa uzuri wa ajabu, rangi angavu, na ubora wa hali ya juu kabisa uliolingana na karibu chochote kilichokuwa kimetangulia. Huu ni ufinyanzi adimu.

Imepatikana Samaria na maeneo mengine machache, labda yanatumiwa na wasomi, yanatumiwa na familia ya kifalme, na tabaka la juu la jamii huko Samaria. Tumetumaini na kutamani kupata vipande vya Samari huko Yordani kwa sababu tunajua Waomridi na nasaba ya Yehu walidhibiti Yordani, angalau sehemu za Yordani, kwa muda na mamlaka yao, lakini hadi sasa siamini kwamba safari zetu kwenda Jordan zimepata vipande vyovyote ambavyo tunaweza kuvitambua kama

Samari. Tunatumaini, siku moja, tutapata vipande vya vipande, lakini hii si kawaida, lakini inapatikana Samaria, na ni baadhi ya vyombo vya udongo vizuri zaidi vya Enzi ya Chuma.

Hii inaonyesha ngome ya kifalme ya Enzi ya Chuma huko Samaria kama ilivyokuwa wakati wa nasaba ya Yehu. Chini ya mabaki ya baadaye, na unaweza kuona eneo hili hapa, likijenga vipande vya kuta na mengineyo ambayo hayakugunduliwa, mengi ya hayo yameangamizwa na ujenzi wa baadaye. Tulizungumzia kuhusu Hazori wakati wa ushindi wa Israeli.

Umuhimu wake uliendelea chini ya Sulemani, bila shaka, lakini ukuta na lango la Sulemani hapa vilipanuliwa hadi Acropolis nzima, Acropolis ya Hazori yenye ukubwa wa ekari 20, na hii ikawa eneo muhimu sana kwa ufalme uliogawanyika kwa Ufalme wa Kaskazini. Iliharibiwa na Tiglath-Pileser mnamo 732, lakini hadi wakati huo, ilikuwa tena moja ya miji muhimu zaidi katika Israeli. Yadin alipochimba hii katika miaka ya 1950 na '60, aligundua aina ya bonde dogo katika ncha ya kaskazini ya eneo hapa, na akaamuru wachimbaji wake wachimbe chini na, tazama, akapata mfumo wa maji.

Ngazi ya kushuka kisha kushuka hadi kwenye maji. Upatikanaji wa ajabu hapo, na bila shaka, hii ni moja ya majengo ya kuhifadhiya ya pande tatu. Je, ilikuwa jengo la kuhifadhiya au zizi? Tena, mjadala huo unaendelea hadi leo.

Tulitaja Megido wakati wa majadiliano yetu kuhusu utawala wa Yabini Sulemani na kwamba, tena, Megido iliendelea wakati wa utawala uliogawanyika. Huu ni mfano hapa kwenye eneo linaloonyesha kuta za awali zilizounganishwa wakati wa utawala uliogawanyika na ghala hizi zote hapa. Na, bila shaka, moja ya hizo ilijengwa upya kwa sehemu hapa kwa ajili ya wageni.

Imetengenezwa vizuri sana. Sifa za Megido. Hii ni jumba la mapema, labda kutoka wakati wa Daudi au Sulemani, Jumba la 6000, ambalo limechapishwa hivi punde.

Yadin alichimba hili, na mmoja wa warithi wake katika Chuo Kikuu cha Hebrew alilichapisha. Na unaweza kuona tena mfumo mwingine wa maji uliofahamika. Hatser alishuka moja kwa moja kwenye meza ya maji, ngazi, hii ilishuka, ngazi ilishuka hadi kwenye handaki, na handaki hilo lilipitia mwamba hadi kwenye chemchemi, ambayo ilikuwa nje ya jiji na inaonekana imefichwa wakati wa kipindi cha Biblia.

Aina ya awali ya hiyo ilitumia jumba la sanaa lililokuwa juu ya ardhi na kwenda kwenye mfumo wa maji, lakini labda hili lilifanywa na Ahabu au mmoja wa wafalme wa ufalme uliogawanyika. Mnamo 1990 uchimbaji ulianza katika jumba la Ahabu au Omride huko Yezreeli. Hii iko mashariki mwa Megido, na tulizungumzia kuhusu Yezreeli kwa ufupi mapema.

Kwa bahati mbaya, na tena, akiolojia inaonyesha mapungufu yake, eneo hilo lilikuwa katika hali mbaya sana na limehifadhiwa vibaya sana. Waliweza kutambua minara michache hapa na kile ambacho inaonekana kilikuwa vipande vya ukuta wa casemate na lango lililohifadhiwa vibaya sana. Kila kitu kingine hakikuchimbwa au kufutwa na uvamizi wa baadaye.

Uchimbaji unaendelea huko katika eneo hilo na wamepata kinu kikubwa cha kukamulia divai hapa, kilichokatwa kwenye mwamba, na nadhani tunaangalia sehemu ya shamba la mizabibu la Nabothi kutoka kwa hadithi hiyo muhimu na ya kusikitisha katika kitabu cha Wafalme. Sawa, sanaa ya ukumbusho wakati wa falme za Israeli na Yuda ni mada muhimu sana. Kwanza kabisa kati ya sanaa ya ukumbusho ilikuwa kile kinachoitwa miji mikuu ya volute au miji mikuu ya protoaelic , proto-ionic.

Na zile za kwanza kati ya hizi zilipatikana na Pierre Vincent katika uchimbaji wa Montague Parker huyo mwendawazimu mwanzoni mwa karne ya 20, 1909, 1911, mahali fulani ndani. Ninasahau tarehe. Na hazikupigwa picha kwa ufahamu wetu, bali zilielezwa tu na Vincent.

Na wakati huo huo, Schumacher alipata mji mkuu wa protoaelic au volute huko Megido. Sasa baada ya hapo, wamepatikana katika maeneo mengi. Kenyon alipata mmoja huko Yerusalemu.

Zimepatikana Samaria. Zimepatikana Ramat Rachel, ambayo iko kusini mwa Yerusalemu, tena, jumba la pili la Yuda. Na mbili kati ya hizi huko Hazori.

Kuna aina mbalimbali. Hii ni aina tofauti ya kaskazini inayoonyesha kwamba zilipatikana Hazori. Hii ni aina tofauti ya kusini iliyopatikana Yerusalemu na Ramat Rachel.

Zaidi ya hayo, miji mikuu mikubwa imepatikana Amman. Kwa hivyo, Waamoni walitumia, tena, aina tofauti ya hii, pamoja na Wamoabu. Miji mikuu ya Wamoabu imepatikana ndani na karibu na Karak na huko Khirbet al- Mudayna , ngome ya Wamoabu jangwani, karibu na barabara kuu ya jangwani.

Labda ngome ya mpakani. Kwa hivyo, na mimi pia, kumekuwa na miji mikuu mikubwa iliyopatikana katika maeneo mengine pia. Huu ni ugunduzi wa kuvutia sana hapa, ugunduzi wa hivi karibuni, mji mkuu mikubwa, labda katika matumizi ya pili, katika pango, sehemu ya mfereji wa maji katika Bonde la Refaimu.

Na naamini hilo linahusiana na miji mikuu iliyopatikana Ramat Rachel kwa sababu hii, kwa maoni yangu, ilikuwa mali ya kifalme ya wafalme wa ukoo wa Daudi wakati wa utawala wao kwa sababu hiyo ilikuwa nchi ya mababu zao. Na nimeandika haya

katika makala. Lakini, kwa hivyo hizi ni, hizi zina jukumu muhimu katika falme za Israeli na Yuda.

Tena, hii ni kutoka Megido. Unaweza kuona ukubwa wake mkubwa. Baadhi wana nyuso mbili, baadhi wana nyuso moja.

Hii ni sura moja hapa. Kizingiti cha juu ambacho kimejengwa upya katika Jumba la Makumbusho la Israeli. Mtu aliyeandika tasnifu yake kuhusu haya alikuwa Yigal Shiloh, yule bwana aliye juu kulia, na alichimba jiji la Daudi mwishoni mwa miaka ya 70 hadi, kwa bahati mbaya, alipofariki kwa saratani mwaka wa 1987.

Kwa hivyo, sanaa ya kumbukumbu zaidi ni nguzo hizi za dirisha. Na nguzo hizi za nakala zinapatikana kwingineko, kama vile Nimrud. Unaweza kuona pembe za ndovu hapo.

Lakini zinapatikana Israeli huko Ramat Rachel, na vipande vilivyokatwa, au angalau kimoja, mji wa Daudi vilivyotoka kwenye jumba la kifalme. Kwa hivyo, tena, hii ni sanaa ya kumbukumbu iliyotumiwa na wafalme wa Yuda na labda Israeli pia. Inafurahisha kutambua kwamba hizi zilipokatikana huko Ramat Rachel, ziliunganishwa tena.

Hazina vipande, lakini zinaweza kujengwa upya. Zilikuwa na vipande vya rangi nyekundu juu yake, na Yeria anazungumzia kuhusu mfalme wa Yuda akipaka sehemu za jumba lake rangi nyekundu. Kwa hivyo, tuna uhusiano mzuri kati ya Yeria na vitu vilivyopatikana huko Ramat Rachel.

Kifaa kingine cha kuvutia kutoka Yuda ni sanamu za nguzo, ambazo hupatikana kimsingi ndani ya Yuda ya kale pekee. Raz Kletter alifanya utafiti wake mkubwa kuhusu hizi.

Je, ni sanamu za uzazi? Tena, nguzo, hakuna maelezo ya mwili chini ya tumbo. Sehemu ya juu ya mwili imetengenezwa kwa ukungu. Kwa kawaida, mwanamke hushikilia matiti yake.

Wakati mwingine, huzidishwa ukubwa, kwa hivyo hiyo inaonekana kuashiria sanamu ya uzazi. Wakati mwingine, huwa na vichwa vya aina ya ndege, au labda vilivyotengenezwa kwa mtindo tu, rahisi kutengeneza na kutoa vichwa. Na hupatikana, tena, ndani ya mipaka ya Yuda, ambavyo havipatikani nje.

Kwa hivyo, hizi ni mojawapo ya viashiria. Ukiwa na eneo la mpaka na unapata mengi kati ya haya, basi, labda una idadi kubwa ya watu wa Kiyahudi. Huenda iko chini ya utawala wa Kiyahudi.

Je, hii ni toleo la mungu wa kike wa Kanaani Ashera? Hilo linaweza pia kuwa hivyo. Kwa hivyo ni aina fulani ya sanamu ya syncretistic. Hatujui tu, lakini zilikuwa za kawaida sana katika Yuda wakati wa Enzi ya Chuma.

Bakuli, au ibada ya mabakuli, tena, ni sifa au motifu nyingine katika Israeli na Yuda. Bila shaka, mabakuli mawili ambayo Yeroboamu aliyasimamisha huko Dani na Betheli. Bakuli hili dogo la shaba lililotengenezwa vizuri lilipatikana katika nchi ya vilima kaskazini mwa Israeli, laini tu.

Bila shaka, uchimbaji huko Ashkeloni uligundua ng'ombe huyu akiwa na nyumba yake ndogo au ghala lake. Kuna picha nyingine yake hapa. Na, bila shaka, bakuli la Apis, bakuli la Apis la Misri.

Una graffiti hii hapa Kuntilet Ajrud ambayo pia ina motifu hiyo. Kwa hivyo, cha kufurahisha, uhusiano hapa labda ni syncretism, dini ya Kanaani iliyochanganywa na ibada ya Bwana. Katika safari ya pili kwenda Samaria, Crowfoot na wenzake kadhaa, safari ya Uingereza-Israeli au safari ya Kiyahudi, walipata hifadhi ya pembe za ndovu.

Na, kama unakumbuka, Amosi, tena, anaandika kwa ukosoaji mkubwa kuhusu wasomi au wafalme huko Samaria. Mnalala kwenye vitanda vilivyopambwa kwa pembe za ndovu na kulala kwenye makochi yenu. Mnakula wana-kondoo wazuri na ndama walionona.

Na hizi zilipatikana. Baadhi ya vifuniko hivi vilivyowekwa kwenye fanicha kwenye paneli za ukutani vilipatikana Samaria. Na mifano mizuri ya sanaa ya Israeli, tena, iliyoathiriwa sana na Foinike, yaani, Yezebeli na wenzake, na vile vile unaweza kuona ushawishi mkubwa wa Wamisri pia.

Tena, picha ya mwanamke dirishani. Na una tukio la kihistoria la kuvutia hapa wakati Yehu anapozindua mapinduzi yake, kuwapindua Waomiri . Anakimbia hadi Yezreeli, na Yezebeli, ambaye lazima awe mzee sana wakati huu, anajipodoa, anapanga nywele zake, na anachungulia dirishani.

Na una picha hii ya mwanamke dirishani, labda ikiwakilisha kitu cha kidunia, kahaba, au kitu kama hicho. Lakini Yezebeli alipitia maandalizi hayo na kutupwa chini na kukutana na kifo chake. Hapo awali, katika kitabu cha Waamuzi, una wanawake wa Hazori wakimsubiri Sisera arudi.

Na mama yake na familia yake. Na una wimbo huu mzuri, tena, wa Debora katika ushairi. Mama yake Sisera nyuma ya kimiani analia, kwa nini gari hili la kukokotwa limechelewa kufika? Kwa nini mlio wa magari yake ya kukokotwa umechelewa? Naam, hayatafika kamwe.

Hakushindwa tu bali pia aliuawa. Kwa hivyo, ni motifu ya kuvutia hapo. Sawa, taswira ya picha, bila shaka, ni kinyume na amri za kuwa na sanamu, lakini zilitumika hata hivyo.

Inayojulikana zaidi ni picha hii hapa, muhuri uliopatikana na Schumacher huko Megido. Kwa bahati mbaya, ulipotea. Walitengeneza kwa kutumia hiyo, lakini baadaye ilipotea.

Tunatumaini, siku moja, tutafika mahali fulani. Inasema, ni ya Shema, mtumishi wa Yeroboamu. Sasa, swali lilikuwa, je, huyu Yeroboamu ndiye wa kwanza au wa pili? Huenda ikawa wa pili.

Amefanikiwa zaidi na amejimarisha kama mfalme. Picha nzuri ya simba angurumaye. Kwa hivyo, hiyo ni muhimu.

Muhuri uliopatikana hivi karibuni, picha nzuri ya mpiga upinde wa Hanan, ndivyo inavyosema. Tutazungumzia zaidi kuhusu mihuri ya kifalme, mihuri ya waridi, na mihuri ya lamellek baadaye. Lakini una mitindo hii yote tofauti ya mihuri, mingine ikiwa na jogoo, kinubi kizuri hapa ikiwa na waridi, na gavana wa jiji, Zarhair , aliyetajwa hapa, na ambaye ni wa, tena, mihuri ya kifalme juu.

Bila shaka, muhuri huu unadaiwa kuwa wa Yezabeli. Kwa bahati mbaya, haujathibitishwa, kwa hivyo wasomi wanasita sana kudai uhalisi.

Lakini hii inakupa ladha nzuri ya jinsi baadhi ya michoro ya sanamu ilivyokuwa katika falme za kale za Israeli na Yudea. Kibanda maarufu sana cha punda kilichotengenezwa kwa, tena, kauri au udongo ambao uligunduliwa na Paul Lapp huko Tannahch mnamo 1968. Muktaadha wa karne ya kumi, kwa hivyo hapo ndipo ilipoanzia.

Tena, taswira ya picha katika sehemu hii imesomwa sana. Huenda ni ya mchanganyiko wa rangi. Una mwanamke mwenye simba wawili, simba jike, na hizi, tena, ni motifu za Wakanaani, motifu za dini ya Wakanaani.

Vibanda vya Colt vimepatikana, hivi majuzi, huko Yavne, ambavyo tutazungumzia baadaye. Lakini hiki, kwa mbali, ndicho kilichopambwa na chenye maelezo zaidi hadi sasa ambacho kimepatikana. Tulizungumzia hapo awali, tulipozungumzia kuhusu Waashuri, umuhimu wa Vita vya Qarqar , na hiki kilikuwa, tena, tukio muhimu wakati wa utawala uliogawanyika.

Yuda na Israeli zilifanyika. Inaonekana, Israeli ilikuwa katika nafasi ya kuongoza ya muungano huu wa majimbo ya Levantine yanayopigana dhidi ya Ashuru kaskazini mwa Syria. Hili halikupiganwa katika uwanja wa nyuma wa Israeli.

Walilazimika kusafiri umbali mrefu hadi Qarqar kupigana na Shalmaneser III. Na inaonekana, ilikuwa ni droo ya umwagaji damu au walifanikiwa. Kwa kushangaza, Wafalme wa Kwanza hata hawataji hilo.

Ni tukio muhimu sana la kihistoria. Kwa njia, Vita vya Qarqar ni tukio la kwanza ambalo tunaweza kuangazia katika uchumba kamili. Lakini inasema nini, Wafalme wa Kwanza 22:1? Miaka mitatu ya amani kati ya Aramu na Israeli.

Kwa nini hivyo? Haielezi. Miaka mitatu ya amani ilikuwa ya kukabiliana na adui wa kawaida, na huyo alikuwa Ashuru. Na hii, bila shaka, ni nguzo ya Kirk, ambayo ni simulizi ya Waashuri ya vita, ambayo, bila shaka, kwa maoni yao, ilikuwa mafanikio makubwa.

Nadhani aina kama hiyo ya propaganda inaendelea leo. Saddam Hussein aliposhindwa katika Vita vya Kwanza vya Ghuba, alisema nini? Alitangaza ushindi. Huwezi kushindwa kamwe.

Wewe ni mshindi kila wakati. Na hii ni propaganda ya kawaida ya kifalme wakati wa kipindi cha Biblia, isipokuwa maandishi ya Biblia, ambayo ni ya busara sana na yanaelezea jinsi ilivyokuwa kweli. Baadaye, Ahabu anauawa vitani.

Ni andiko lenye kugusa moyo sana ambapo nabii anamwambia kwamba utakufa. Kwa hiyo Ahabu na Yehoshafati na magari yao na majeshi yao wanapanda kwenye tambarare za Gileadi na kupigana na Washami katika Gileadi ya mbali, na Ahabu anakufa. Anakufa kifo cha kishujaa, anakaa na gari lake, lakini anakufa.

Eneo la Gileadi ya mbali ni Teller er Rumeith , kwa kadiri tunavyojua. Ilichimbwa miaka ya 1960 na Paul Lapp. Inajengwa tena sasa, jambo ambalo linasikitisha.

Eneo hilo linajengwa na majengo ya kisasa huku Jordan ikiendelea kupanuka kuzunguka Irbid na kupanua ukuaji wa miji, ukuaji wa miji. Lakini ilikuwa ngome ndogo. Na unaweza kuona tena, ukiangalia kutoka magofu ya Rumeith , uwanda mzuri hapa, ambao ni bora kwa vita vya magari ya kukokotwa.

Hapa ndipo Ahabu alipojeruhiwa na hatimaye, kifo chake. Eliya na Elisha, ambao tena walikuwa maarufu, Eliya na manabii wa Baali kwenye Mlima Karmeli, na bila shaka shamba la mizabibu la Nabothi, shinikizo hili la divai hapa, walikuwa manabii muhimu sana wakati huu wa msukosuko, ambapo kulikuwa na watu wachache sana ambao bado walidumisha uaminifu na kujitolea na imani katika Bwana. Ufalme wa Kaskazini ulikuwa na nasaba chache sana za kudumu, Omridi , Yehu, lakini kwa kiasi kikubwa ilikuwa ni njama nyingi za ikulu na mapinduzi na kupinduliwa.

Kwa hivyo, haikuwa imara. Nguvu, nafasi ya nguvu huko Samaria, haikuwa imara. Mfalme wa mwisho aliangamizwa, na hatimaye Samaria ilianguka baada ya kuzingirwa kwa muda mrefu mnamo 722.

Waashuri chini ya Sargon II, Shalmaneser V, kulikuwa na mabadiliko katika wafalme wa Ashuru wakati huu, wakawahamisha watu wote hadi kaskazini mwa Syria. Na huu ulikuwa mwanzo wa hadithi ya Makabila Kumi Yaliyopotea. Na ni muhimu kuelewa kwamba Makabila haya Kumi Yaliyopotea hayakupotea kamwe.

Tunajua walikokwenda. Walienda kaskazini mwa Syria. Na tunajua kilichowapata.

Walijihusisha tu na utamaduni wa Ashuru. Ni wachache sana waliokuwa waaminifu kwa Bwana. Hawakudumisha utambulisho wao wa kidini au kitaifa.

Walijichanganya tu. Na kwa kushangaza, Waashuri na Wairaqi wengi wenu leo wana damu ya Waisraeli, kwa sababu Waisraeli hao walioana, wakakaa, wakajifunza Waashuri na kupoteza utambulisho wao. Na vizazi vichache, walikuwa raia wa Waashuri tu walioishi kaskazini mwa Syria.

Kwa hivyo, Makabila Kumi Yaliyopotea si Waingereza. Hawako mahali pengine duniani. Waliingizwa tu Waisraeli katika utamaduni wa Waashuri.

Ni taswira ya msanii ya kuanguka kwa Samaria hapo juu kulia. Na tutazungumzia hili tunapozungumzia kuhusu Obelisk Nyeusi ya Shalmaneser III ikikubali heshima kutoka kwa Yehu, mwana wa Omri. Si sahihi.

Yehu hakuwa mwana wa Omri. Alianzisha nasaba mpya. Lakini Waashuri hawakujua hilo.

Walikuwa na akili ya zamani. Kwa hivyo walidhani alikuwa mmoja wa Waomridi . Huu ni mwaka wa 841 KK, taswira ya kwanza ya mfalme wa Israeli katika sanamu ya kisasa.

Wakati huo huo, Yuda ilikuwa na matatizo yake. Yehoshafati alikuwa mfalme mkuu katika karne ya 9. Tena, angejiunga na Ahabu na kupigana na Ahabu katika Gileadi ya mbali.

Lakini wakati nasaba ya Omride ilipoanguka mwaka wa 841 KK, kulikuwa na mabadiliko ya nguvu kote kusini mwa Levant. Milki au siasa za Transjordia za Edomu, Moabu, na Amman ziliona udhaifu wa udhibiti wa Israeli juu ya Transjordia, kwa hivyo ziliasi, haswa Mesha. Waliungana pamoja na kuvuka Lisani, wakaenda En Gedi, na walikuwa wanaenda kushambulia Yuda.

Walikuwa na jeshi kubwa. Yehoshafati anamwomba Bwana, na Bwana anamwambia aende na jeshi na kikosi chake. Na Bwana atashughulikia jeshi hili, na alifanya hivyo.

Waligeukana na kuangamizana, na jeshi la Yuda lilipaswa kufanya tu kuchukua nyara zote. Kuna simulizi la ajabu katika 2 Mambo ya Nyakati 20, na tutaona picha za hilo baada ya dakika chache tu. Mesha Stele.

Tena, tuna nakala nzuri ya hii katika jumba letu la makumbusho, ambalo tutazungumzia. Tena, lilijengwa na Mfalme Mesha wa Moabu, ambaye huenda alikuwa katika muungano huu dhidi ya Yehoshafati. Huu ulikuwa mnara muhimu sana.

Maandishi ya kifalme yalipatikana Daban huko Jordan, na kwa bahati mbaya baadaye yakaharibiwa na Bedouin. Lakini haya yaliweza kutengenezwa upya, na maandishi yakarejeshwa kwa sababu mmoja wa wageni walioyaona aliyabana, na wakakusanya baadhi ya vipande, na kati ya hivyo viwili waliweza kuyajenga upya maandishi hayo. Hadi leo ni mojawapo ya maandishi ya kale yaliyosomwa kwa uangalifu zaidi ya Agano la Kale, kwa sababu yana taarifa nyingi sana kuyahusu kuhusu hali ya kijiografia ya kisiasa katika karne ya 9 KK kati ya Israeli, Yuda, na Trans-Jordan.

Sawa, tunaangalia En Gedi hapa. Hapa ndipo majeshi matatu yalipoanza kupanda na kushambulia Yuda. Kupanda kwa Zizi juu ya En Gedi, na kisha Jangwa la Tekoa juu, mashariki mwa Bethlehemu, na bila shaka Bonde la Baraka, ambapo Waisraeli walisherehekea ukweli kwamba majeshi haya matatu yalikuwa yamejiua, na Bwana alikuwa amewakomboa Yuda na Yerusalemu tena kutoka kwa maadui.

Mojawapo ya mambo ambayo hatujazungumzia sana ni uwezekano wa kughushi, uwezekano wa vitu vya kale bandia ambavyo vimekuwa sokoni, na hii ni kama janga la hivi karibuni la miaka 20-30 iliyopita. Mojawapo maarufu zaidi ni Jiwe la Joash, ambalo tena ni jiwe kamili. Sehemu ya juu imevunjwa.

Pia ilipasuka hapa. Hati nzuri ya Kiebrania hapa, na inaelezea matengenezo yaliyofanywa kwa hekalu na Yoashi, mfalme wa Yuda. Sasa, wasomi wengi wanaona hii kama ughushi.

Baadhi wanasema kwamba ilikuwa halisi. Tatizo kuu , tena, ni kutokuwa na uthibitisho wake . Hakuna anayejua ilitoka wapi.

Hakuna anayejua ilipatikana wapi. Ilionekana tu kwenye soko la vitu vya kale, na wasomi wanaodai ni bandia wana maoni makubwa sana, na wasomi wanaoamini inaweza kuwa halisi wana msimamo mkali vile vile. Kwa hivyo, hili ni tatizo linaloendelea, na tunajaribu, kwa teknolojia ya hali ya juu tunavyopata, kujaribu kubaini kama patina hiyo ni halisi au bandia.

Walaghai au watu katika biashara hiyo wanazidi kuwa werevu, na kwa hivyo hili ni suala ambalo bado ni tatizo hadi leo. Kwa hivyo, tukiwa na hilo, tutageukia karne ya 8 na kuendelea na PowerPoint tofauti. Asante.

Huyu ni Dkt. Jeffrey Hudon na mafundisho yake kuhusu Akiolojia ya Kibiblia. Huu ni kipindi cha 18, Akiolojia ya Ufalme Uliogawanyika.